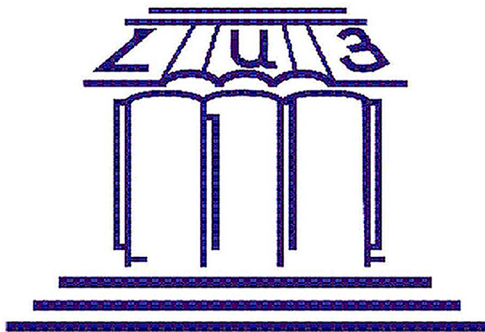




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՎԱՀԱՆ ԹՈԹՈՎԵՆՑ

Ի Մ

ՀՈՐԱՔՈՒՅՐԸ

891.99

Թ. 11

Յ Ե Ր Ե Վ Ք Ն

1925

891.59 23640-59
p- 71

Հ. Դարմախան
 Բ. Խաչատրյան

ԴՄՏ - 5915 21/10/81

ԻՏ-5356 27/11/81

891.59
p- 71 ԿԱՀԱՆ ԹՈԹՈՎԵՆՑ

ԻՄ ՀՈՐԱՔՈՒՅՐԸ



ՅԵՐԵՎԱՆ
 1925

22.04.2013

37543

ԻՄ ՀՈՐԱՔՈՒՅՐԸ

1

Տասը տարուց ի վեր նրա ժառանգի վրա մի տեղեկություն չունեմ: Ուր գնաց, ի՞նչ յեղավ իր կյանքի կմախքացած, բայց փոթորկոտ, նավը վրա ափին զարնվեց: Մինչև անգամ չեմ իմանում՝ վրիժ ե թե մեռած:

Բայց հիշում եմ նրան իր վրիժ կերպարանքով, իր բոլոր պառավություններ:

Մեր սերունդից տակավին շատ շատերը ճանաչում և հիշում են նրան—իմ հորաքրորով, վոր ամեն տեղ եր—մեռելուանը, հարստություն, տանիքի վրա, աղբյուրը, պարտեզը, հիվանդի գլխուն վրա, աղացկան մոր վրաների տակը, ժառանգությունների բաժանման մեջ, դատարանի դռան, բաղնիսում, ժամի բակը, դպրոցի հոգաբարձուների մոտ, նշանաւորի և խոսք—կապի հաղար ու մի շղթաների մեջ: Նա մի կին եր, վոր յերբեք սիրած չեր:



23640-19

Գրառ. № 866. Տիրաժ 400. Պատ. № 2315.

Տպագրական Տրեստի 2-րդ Տպարան, Յերևան:

Նրա արտահայտութիւնը նման էր այն եզրկառուցին, վոր մայիսը առանց արու կառուցի անցկացնելուց հետո՝ ման է գալիս տանիքներն ու տան անկյունները կծու նայվածքներով և ամեն մի փոփոքիկ աղմուկից անգամ պատրաստ է ցցելու իր ստեփները:

Իմ հորաքույրը անց էր կացրել մոտ յոթանասուն մայիսներ արանց արուի և ման էր գալիս մեր տանը և մեր փողոցներում դառնացած և իր դառնութիւնների համար որերին, իրերին և մարդկանց դեմ չարացած:

Պարտված այս եզր թշնամի էր ամեն ընտանեկան խաղաղության, բոլոր բարի ժպիտների, բոլոր արևոտ արտահայտութիւններին:

Իր մարմնի բոլոր մասերը բուրում էյին կծվութիւն և բարկութիւն: Բարկացած էր բոլորի դեմ:

Նա յերբեք չէր սիրել:

2

Իմ հորաքույրը ձմեռները կաղ էր, վույ-վույով յերաժշտագին, իսկ ամառները՝ առողջ:

Նրա կաղութիւնը մեր աչքերին ձմեռը ավելի շեշտակի էր դառնում, վորովհետև ձմեռները տանն էյինք և դատապարտված լսել նրա վույվույներն ու վողբերը: Մենք այն տպավո-

րութիւնն ստացել էյինք, վոր նա միշտ էլ կաղ էր, վորովհետև քվ էր մտիկ տալիս ամառը տաններսում անցած դարձածներին: Բայց յես՝ տալիս էր հետո, նկատեցի նրա ամառային կերպարանափոխութիւնը և մի որ էլ հարց տվի մայրիկիս:

— Ի՞նչպես ե, մայրիկ, վոր հորքորիս վոսկորները ամառները կը շտկին և ձմեռները կը ծռին:

— Ձմեռը ջղեքը ցուրտեն կը քաշվին, պատասխանեց մայրիկս, իսկ ամառները կը թուլանան:

Այն ժամանակ հասկացա, վոր կաղութիւնը միայն վոսկորների հետ չէր, վոր կապ կարող էր ունենալ, այլ և ջղերի հետ:

Զիղը—անա իմ հորաքույր ռւրիշ կանանցից գանաղանելու գաղտնիքը: Զիղը միայն սրունքներին վրա չէր, վոր ազդում էր, այլ ջիղն էր, վոր կառավարում էր նրա մարդկային վողջ դէնացքը: Նրա մեջ ամենաակտիվը ջիղն էր:

Իմ հորաքույրը սև, չորացած մարմին ուներ, գլխի վրա կարճ և նոսրացած մազերով, աչքերը խավարակուռ գիշերվան նման խոր, մատները յերկար և ուռած յերակներով, ճակատը ծուռ ու մուռ, կուրծքը ներս անցած, փոր՝ յերբեք չունեւ, կուրծքի անմիջապես տակից ակտիվ էյին իր բնութենափոխ սրունքները, վորոնք

այնքան ել յերկար վար չեյին վազում, այլ շուտով հասնում եյին դետին: Վոտները փոքրության և մեծության մասին յես վորոշ բան չեմ կարող հայանել, վորովհետև ամառ և ձմեռ քաշում եր մի խորիկ^{*)} իր վոտներին մի քանի բրդե հաստ դուլպաներ հագնելուց հետո, կոնակը՝ Թեփերիզի գառիվերը ձեզ որինակ, վորի վերջացած կետից՝ ցցվում եր իր շուշուլիկ գլուխը առանց վզի, քթի վրայի մասը, ճակատի ստորոտը, աչքերի սրածայրությունից սեղմված, նման եր մահմետական անդեականի մաղե կամուրջին, քիթը՝ վերի կողմը բռնադառված լինելով նեղանալու՝ ինքնիրան թույլ եր սվել վարի կողմը ընդարձակվելու թե բարձրությամբ և թե լայնությամբ, վորի ծայրը, իբրև դագաթ, ամեն ամիս ուռչում եր, կարմրում, հետո գեղնում և հուսկ ապա պայթնում: Յես չեմ կարող նկարագրել նրա բերանը, վորովհետև մշտական ձև և բնավորություն չուներ: Յեթե տանն եր նա, ընտանիքի անդամների ներկայության, նրա բերանն առանձին ձև ուներ, յեթե հյուրեր գային՝ տարբեր ձև եր ստանում, հայրիկիս ներկայության՝ տարբեր, իսկ մայրիկիս հետ բամբասանք արած ժամանակ՝ բոլորովին այլ ձև եր ստանում, վսյ թե քներ, այն ժամանակ բերանը իբր չեւ-

*) Խրիկ — կարկատանների և հաստացած մի կոշիկ:

մի անտեր և ավերակ խոռոջ՝ ուր ամեն ինչ մտնում եր ու յեղնում և այս ավերակ խոռոջից դուրս եյին ցցվում իր մի կամ յերկու մնացած տտամները, ինչպես ցամաքը նետված հին և փչացած նավի կայմեր:

Իր հագուստը միշտ հին եր: Յերջանիկ եր ցնցոտիներում: Նա նախանձում եր մինչև անգամ բնության շուայության: Ատում եր լավ հագվողներին, ատում եր դեղեցիկներին:

Հիմա յերբ հիշում եմ նրան, մեր բարեկեցիկ տան ռազավորություններին մեջ, ցցվում են իմ աչքի առաջ՝ նրա կարկատանները, նրա խուսացած վերարկուն, նրա հագար ու մի գույներով կպցրած շապիկը, մանավանդ նրա գլխի շալը, վոր մի հիմար անգլիացի վորձեց գնել իբրև անտիկ ձեռագործ:

3

Հորաքույրս թեև չեր սիրել, բայց մի պահ ամուսնացած եր յեղել: Այդ անցյալ իրողության հետմենք չեյինք կարող հաշտվել՝ յեթե այդ կյանքի թանձրացյալ հետքը — իր վորդին — չլիներ այս աշխարհի վրա: Բացի դրանից — մայրիկս ել վկայում եր: Ինչպես կարելի եր մորս վկայությունը կասկածի տակ դնել:

— Այ ոձ կին քեզի, ատում եր հայրիկս

շատ անգամ իր քրոջ, գլխավորդ հողին տակ գր-
րիւր և վրան նստար։

Այս խոսքը իմ մեջ դարձեցրել եր խոր
հետաքրքրութիւն հասկանալու համար թե՛ ի՞նչ-
պէս մի կին կարող եր իր ամուսնուն դնել հո-
ղի տակը և վրան ել նստել։ Մի որ հարց տվի
մայրիկիս։

— Մայրիկ, հայրիկը կ'ըսե, վոր հորաքույրը
իր մարդուն դեր ե հողին տակ և նստեր ե վը-
րան, այդ ի՞նչպէս կ'ըլլա, ըսե ինծի։

— Հայրիկդ, վոր բարկանա, ըսածը չըսածը
չի գիտեր, տղաս, պատասխանեց բարի մայրիկիս։

Բայց մի ուրիշ որ յես ստիպեցի մայրիկիս
պատմելու, թե ի՞նչպէս հորաքույրը իր մարդին
գրավ հողի տակ և նստեց վրան։

— Մինչև չպատմես, չեմ քնանար, ասացի
մայրիկիս վճռական կերպով։

Յեւ մայրիկս պատմեց։

— Յերբ վոր յես ձեր տունը հարս յեկա,
հորաքույրդ նոր եր ամուսնացեր։ Գլխավորը
շատ աղեկ մարդ եր, սուս ու փուս, խեղճին
ղլուխը միշտ ուսին վրա, ամեն ատեն մեր
տունը կուգար ու կըսեր. — «վա՛յ այս կնիկը,
վա՛խ այս կնիկը իմ գլուխս պիտի ուտե»։ Որ
մըն ալ յեկան թե՛ Հաջին հիւսնդ ե (Հաջին
հորաքրոջս ամուսինն եր)։ Վագեցի, գացի, ի՞նչ
տեսնամ, կրակներուն մեջ կը վառի, «հորքոր,

ինչ ե յեղեր, դուտորի յետեվեն մարդ գրկե»,
ըսի։

«Ի՞նչ դուտոր, ի՞նչ բան, թող սատկի»,
ըսավ և... մի քանի որ հետո խեղճ Հաջին մե-
ռավ։ Սաչերը (հորաքրոջս վորդին) հորը մա-
հից հետո ծնվեց։

Մայրիկս այս խոքրիկ պատմութիւնը պատ-
մեց և լռեց։ Յես սկսա վախենալ։

— Մայրիկ, ասացի, ալ չեմ թողուր, վոր
հորքորը գա գիշերը և ծոցս պառկի, ամեն
գիշեր կուգա, մսեր եմ, կը՛սե ու ծոցս կ'մըտ-
նա, վոր տաքցնեմ, ալ չեմ թողուր։

— Քեզի բան չըներ, տղաս, մի վախենար,
պատասխանեց մայրիկս։

Հետո յերբ խեղճս գլուխս յեկավ և սկսեցի
մարդն ու կինը իրարից զանազանել՝ այն ժա-
մանակ հասկացա՝ թե ի՞նչպէս մի կին կարող ե
իր մարդին հողին տակ դնել և նստել վրան։

Հորաքույրս ինքը շատ քիչ եր պատմում իր
գլխավորի մասին, բայց մեծ գոհունակությամբ
պատմում եր, լավ եմ հիշում, իր գլխավորի մահից
հետո իրան կնության ուզողների մասին։

Մինչև հիմա ել պայծառորեն հիշում եմ
Նազար Եֆենդին, այն մարդը, վոր հորաքրոջս
առաջարկել եր և նա մերժել եր ամուսնանալ։

Ամեն անգամ, վոր Նազար Եֆենդին մեր
դռան առջեւից եր անցնում, հորաքույրս խոր
հառաջ եր արձակում և ասում։

— Ի՞նչ դժբոն եյի այն ժամանակ, վոր ատմարդը չառի, փոխանակ յեղբորս տունը մնալու, Նազար եֆենդիի տունը խանութ խաթուն կըլլէյի:

Այս ասելուց հետո՝ հորաքույրս խորունկ «անխ» եր քաշում և յերկու կեղծ և պատրաստի արցունքի կաթիլներ վազում եյին իր սև և ծալքոտած յերեսների վրա:

Շատ լավ եմ հիշում Նազար եֆենդին: Ամառ և ձմեռ, կախ ընկած վարտիքի նման մի անձրեանոց եր կրում, չոր, ցից ցից մագերով, յուզոտ ֆեսով: Նրա յերկու աչքերն իրարից տարբեր ուղղությամբ եյին հառում, կարծես նրանք տարբեր նպատակների եյին ձգտում կամ տարբեր տարբեր գանգեր եյին նրանց հրամայում: Նազար եֆենդու քայլվածքը նման եր այն իշու քայլվածքին, վորի ծանր բեռը, տիրոջը անհոգության պատճառով, քսվում, գալիս, հասնում ե մինչև պոչին վրա, ծանրանալով միայն հետևի յերկու սրունքներին և խեղճ եշը ստիպված ե գառիվեր բարձրանալ:

Բայց իմ հորաքույրս այդպես եր տեսնում Նազար եֆենդուն: Վո՛չ: Նրա աչքին Նազարը ուրիշ կերպ եր ներկայանում: Նա հաճախ ասում եր.

— Մա՛րդ, ի՞նչ մարդ... բոյը բոսը տեղը, շարժվածքը, ոլորտվածքը, լուրջ, քիչ խոսող, չխմող, կնկանը Ամաս մը կըսես, Ալմաս

մըլ բերնեն կըյնի, տունը տեղը լեցուն, վաստակը տեղը, խանութ ու ժուլթարի ունի:

Նազար եֆենդու բոյը, ճիշտ ե, այնքան եր յերկարած, վոր այլևս պատճառաբանված չեր և դրա համար ել կոացել եր նա, ամաչելով, յերևի իր raison d'être-ի չդոյությունից, բայց խանութ և մուշղարի ունենալու հայտարարությունը շատ եր չափազանցված:

Նազար եֆենդին յերեսուն տարուց ի վեր՝ մեր քաղաքի մի խեղճ անկյունում ուներ մի փոքրիկ յեռանկյունի կրպակ, ուր առավոտից մինչև իրիկուն գինվորների համար պատրաստի նամակներ եր գրում: Իր վողջ «գրասենյակի» կահ կարասին — մի խարխուլ սեղան, մի աթոռ, վոր հազար ու մի չվաններով իր կայունությունն եր պահում, մի թանաքաման, թուրքերեն գրելու համար մի քանի յեղեգե գրիչներ, մի հոդե ջրաման, մի բաժակ, վոր այլևս թափանցիկ չեր, այնքան եր փոշոտած, ասպա մոռացյալ ասելու — մի ալեկ, վոր անգործածելի լինելուն համար դառել եր սարգի բույն:

Նազար եֆենդին — պետք ե լինեմ արդար — ժառանգական և ամուսնալուծակտն գատերի համար ել աղերսագրեր եր գրում, վոր պարզապես արտագրում եր մի հին հաստափոր գրքից փոխելով անունները և թվականները և յերբեմն ել մի փոքրիկ հավելված եր հանդգնում նայած

նոր աղերսանքի էյուլթյան: Նազար եֆենդին
ամեն մի աղերսագրի համար ստանում եր 60
փարա, իսկ պատրաստի համալինների՝ 10 փարա:
Այսպիսով եր Նազարը—եֆենդին— «տու-
նը տեղը լեցուն» պահում:

Նազարը որեկան 50 տրեմ միս եր ուղար-
կում իր տունը և նոր միրգ դուրս գալուն պես՝
փաթթում եր իր նոր թաշկինակում և Ալմասին
ու յերեխաներին համար, ժպտուն դեմքով, տա-
նում եր տուն:

Հիշում եմ՝ զարուհից սկսած, ամեն 15
որը, Նազարը նստեցնում եր Ալմասին իշու վրա
և տանում եր Ս. Նշան—ուխտի:

Այս ուխտը խոր նպատակներ ուներ—Ալմասը
միշտ ունենում եր աղջիկ զավակ: Խեղճ ծնող-
ների աչքը ջուր գառավ և մի աղա զավակ
դուրս չընկավ: Նազարը մտահոգվում եր, վոր,
մի գուցե, մի վորդի չունենար իր յերջանիկ
սերունդը շարունակելու... Նա հաճախ ասում
եր իր կնոջը.

— Վաղը մյուս որ փիջ մը դուրս կուգա՝
աղջիկներնուս մեկը կառնե կերթա, ուրիշ որ մը
ուրիշ մը՝ յերկրորդս կառնե կը կորսվի, մենք
կը մնանք մեր տան պատերու մեջը, հարս մը
չենք ունենար, վոր մեզ խնամե:

Բայց Ս. Նշանը ինչ կապ ուներ առհասա-
րակ կանանց սեռային ընդունակությունների

հետ, մանավանդ վոր Նազար եֆենդին յերբեք
չեր թողնում իր կնոջը մենակ, վորպեսզի գեթ
Ս. Նշանի սուրբերը մոտենային նրան:

Ահա Նազար եֆենդին:

Արդյոք Նազարը, մի որ, մտածել եր հո-
րաքրոջս մասին— դա հարց ե, վորովհետև այդ
մարդը, մեր պատուհանի առջևից անցնելիս՝
քիթը վեր չեր առնում և հորաքրոջս փնտրում:

Մի անգամ այդ մասին հարց տվի մայրի-
կիս: Նա ասաց.

— Լավ չեմ հիշեր, տղաս, 30 տարի ա-
ռաջ որ մը այդպես խոսք յեղավ, բայց խոսքն
ըլ խոսք մնաց և վոչ վոք առաջարկություն չը-
րավ:

4

Հորաքույրս ընկույզից շինված մի խոշոր
անտուկ ուներ— յերեք հոգի կարող եր ծալա-
պատիկ նստել մեջը—վորի բովանդակությունը
միայն տան փոքրիկներն էյին իմանում, վորովհե-
տև նրանց կարևորություն չեր տալիս և բաց
անելիս՝ չեր հեռացնում նրանց իր մոտից:

Դժվար թե յես հիմա կարողանամ վերհի-
շել այն բոլորը ինչ կար այդ հնամյա անտու-
կում—30 տարվա հին ստիլով կարված մե-
տաքսե շորեր, կոշիկներ, զանազան գույնի կո-

ճի և խառնված թելեր, յերես սրբիչներ, ծածկոցներ, գուլպաներ, գլխանոցներ, վարտիկներ, շապիկներ, ասեղ, գնդասեղ, զանազան կերպասեղենի կտորներ, հին, ծռած վոսկիներ, մարգարիտներ, տեսակ տեսակ քարեղեններ, փոքրիկ մետաքսե խալիչաներ, արծաթ թաս, ծխամորճեր, համրիչներ, դոսիներ, ու տը կոլոնի շիշեր, պատկերների շրջանակներ, փխանկոյի թղթեր, հին թղթադրամներ, հին դրամներ, վոսկեկոթ գրիչներ, թանաքամաններ, հին ալեաարաններ, Յերուսաղեմյան կարմիր խաչեր, կոճակներ, գտակներ, Փեսի ծուպեր, մատնոցներ, վերջապես զանազան իրեղեններ . . .

Դա հորաքրոջն համար անտուկ էր, իսկ հորս համար—ցավ։

Մի որ լսեցի, վոր հայրիկս, խոր վշտով, իր քրոջը ասում էր.

— Քուրս, հին բաները կը պահես՝ պահես, բայց գոնե նոր բերածներս հագիր, վորպեսզի գուրսերը վրաս չի ծիծաղին թե այս մարդը իր քույրը ցնցոտիներու մեջ կը պահես։

Հորաքույրս պատասխանեց դրան.

— Յես ջահել հարս չեմ, վոր հագվիմ՝ սըրվիմ և գուրս գամ, թող կնիկդ հագվի։

— Գոնե գուրս վոր կերթաս—գուրս չէրթաս բարով — ասաց հայրիկս, ինոր շարժա-

Ֆրդ վրադ քաշե, բզիկ բզիկ յեղած չարշափովդ մի պտտիր։

Հորաքույրս դարձյալ մի անհարկի պատասխան տվեց և քրս քրս հեռացավ սենյակից բերանի և աչքերի դիվային ծամածուլ թյուներով։

Մի որ մեծ քույրս վերի սենյակից վար, հորս մոտ, յեկավ և ասաց.

— Հայրիկ, հորքորը մեր հյուրի ներկայության կըսե, վոր վոչինչ չունիմ հագնելիք։

— Ո՛վ ե հյուրը, հարց տվեց հայրիկս.

— Սարգիս եֆենդին ե, պատասխանեց մեծ քույրս։

Սարգիս եֆենդին այնքան ել մեր տան մոտ մարդ չէր, վորպեսզի հորաքրոջն ստախոսության տեղյակ լիներ, դրա համար ել՝ հայրիկս վրդովվեց։ Նա գնաց ուղղակի հյուրանոց, բարեկց Սարգիս եֆենդին և անմիջապես կանչել տվեց մեր յերկու ծառաներին և պատվիրեց հյուրանոց բերել հորաքրոջն ընկույզից շինված մեծ անտուկը։ Հորաքույրս այս պատվերի վրա սպրթնեց, սկսեց գողգողալ, մի կերպ փորձեց ծառաներին արգելել, բայց հորս մի խոժոռ նայվածքը բավական էր, վոր նրան պատին դամեր, և . . . Նա գամվեց։ Կես ժամ քաշեց մինչև ծառաները, դրսից յերկու մշակներ

ողնությամբ, սնտուկը հասցրին հյուրանոցը և դրին սենյակի ճիշտ մեջտեղը:

Մայրս պարտեզում զբաղված էր և վոչնչից վոչինչ չէր իմանում. բայց յերբ քույրերս լուր տվին նրան, թե սնտուկը վեր կը տարվեր՝ յեկավ տեսնելու:

— Վարդեր, հրամայեց հայրիկս իմ հորաքրոջ, բաց սնտուկը:

Հորաքույրս դողդուլով և արցունքոտ աչքերով բացավ սնտուկը: Հայրս իր ձեռքովը ինչ վոր կար սնտուկում՝ դուրս թափեց և դառնալով Սարգիս եֆենդիին՝ ասաց.

— Ներեցեք, Սարգիս եֆենդի, այսքան բան ունի հագնելու, ասոր պես յոթն անգամ ալ ծախսեր ե և քիչ առաջ լսեցի, վոր ձեզի ըսեր ե թե վոչինչ չունի հագնելու:

— Թո՛ւ յերեսիդ, ամոթ քեզ, անիծյալ կին, ասաց հայրս և դուրս յեկավ հյուրասրահից:

Բոլորս ել իրար յերես նայեցինք և լռեցինք, բայց մայրիկս խզեց լուծթյունը.

— Գոհարի պես յեղբայր ունիս, ասաց, բավական ե վշտացնես, ջուրի պես վոսկի կը ծախսես, իսկ քեզ համար արժեք չունի, հետո գերեզման պիտի տանես, ինչո՞ւ չես հագնիր:

Հորաքույրս չսիրված եղի նման զայրացած՝ բազուկները բացավ, աչքերը չոեց և անիծեց մեր տունը—բոլորիս:

Յերբ գեռ յես մանուկ եյի՝ մեր տան կանանց հետ գնում եյի բաղնիս: Մինչև հիմա ել չեմ սիրում արևելյան բաղնիսը, հիշում եմ կոշմարը կավերի հոտի, գոլորշիների, սիրտ մալեցնող տաքի և խըշխըշ ջրի:

Արևելյան բաղնիսը—այն վայրը ուր հորաքույրս կարող էր յերևան գալ իր բոլոր ընդունակություններով և պառավի բոլոր շարություններով:

Հորաքույրս բաղնիսում միայն լողանալով զբաղված չէր—նա դիտում էր այն աղջկան, վոր հարսնացու էր կամ թեկնածու՝ հարսնության, վորպեսզի բաղնիսից դուրս գալուց հետո՝ խոսեր—բամբասեր նրա մասին: Բաղնիսից անմիջապես հետո չէր կարող այցելություններ անել իր «տեսածները» կամ տեսնել ցանկացածները պատմելու բաղնիսում հանգիպած աղջիկների կամ հարսնացուների մասին, վորովհետև այնքան չեչքար էր քսում մարմինն և այնքան վառուղ—թափող գեղեր էր գործ ածում, վոր սարսափելի հոգնած էր լինում և բերանը բաց՝ պառկում ու քնում էր:

Բայց մյուս օրերը, երբ որն էր Յուդոտում էր ծնողները, վոտին քաշում էր մի խրիկ, զլխին՝ մի կիտամաշ շալ և լինում էր հա-



ընաններ ի տները, մեկից մյուսը, ամեն լսած խոսք և տեսած բան կարգապահորեն իր տեղը հասցնելու կամ՝ «խոսքը իր տեղը կողելու», ինչպես ինքը սովոր եր արտահայտվել:

Մանուկ եր Յեղիս հանրմի մոտ: Յեղիս հանրմը մի կին եր, վոր իր շվաքից եր վախենում, վորի լուսամտներ ղ վարաքույրները վնչ վոք տակավին կիսաբաց չեր տեսել, խոսում եր նոր ծնած հորթի նման, առանց արտասանելու մի ուրիշի անունը—մի դուցե բամբասանքի նմաներ: Յերեք վորդի ունեեր, մեծը, Ալեքը, կը լինեեր 41 տարեկան, բայց չեր ամուսնացել, վորպեսզի «խոսք զրուց» չլինեեր քաղաքում: Յեղիս հանրմը մի կին եր, վոր միայն յեկեղեցի եր գնում և յեկեղեցուց ուղիղ տուն եր վերադառնում և զբաղվում եր մինչև իրիկուն իր տան պարտեզի ծառերով, ժարգերով և խոտերի վրա արածող կենդանիներով: Մեր տեղում Յեղիս հանրմը մի տիպար կին եր, նրա մեկ հատիկ աղջիկը Զատկին միայն դուրս եր գնում — այն ել յեկեղեցի — վորի յերեսը վոչ վոք բաց չեր տեսել: Մայրը նրան կանգնեցնում եր յեկեղեցու վերնատան ամենից յետևը և հագլիվ թույլ եր տալիս քիթը և աչքերի միայն մին ազատագրելու իր յերեսի քողից:

Հորաքույրս գնում եր Յեղիս հանրմի մոտ և սկսում բամբասել Գուհար հանրմին աղջիկը,

վորին առջի որը տեսել եր բաղնիսում—մերկ:

— Կռնակին վրա յերկու մատ դանակի նըշան կա, ով գիտե ինչ հիվանդություն ունի, լրսեր եմ, վոր Ալեքիդ հաժար ուզեր ես՝ չեն տրվեր, ասում եր նա:

— Սխալ ես լսեր, Վարդեր հորքոր, մեղմազին մայում եր Յեղիս հանրմը, Ալեքս հալա կարգվելու չե:

— Ինչ գիտեմ, կը խոսին. յես ալ իմ պարաքս սեպեցի դալու և քեզի լուր տալու:

— Շատ շատ շնորհակալ եմ, Վարդեր հորքոր, յես կը սեպեմ, վոր դուն մեր բարեկամն ես, բարեկամ ըսածդ այդպես կըլլի:

Յեղիս հանրմը կարճ եր կապում—մի դուցե Գոհար հանրմը լսեր այդ խոսակցությունը և հորաքրոջս խոսքերի պատասխանատուն իրան բռներ:

Յերբ հորաքույրս խոսքը վերջացուցած՝ դուրս եր գալիս մի ուրիշ դուռ բաղնիսում ավելի վողեւորված, Յեղիս հանրմը սենյակի մեջտեղում կանգնած՝ իր ցողունի նման, պառաված բազուկները վեր եր բարձրացնում, խաչալնքում յերեք անգամ և ասում.

— Տեր, դու պահյա՛ դմեզ ի փորձութենե Տեր, Տեր, անոխակալ և յերկայնամիտ:

Դրանից հետո հորաքույրս մտնում եր Մեմիք հանրմի տունը: Նա վարպետ եր խոսք բա-

հալու մեջ, ինչ նյութի մասին ել խոսվեր՝ նա կարող եր խոսքը ավտոմոբիլի պես շուռ տալ և բերել գցել իր ուզած ուղին։ Մեմիք հանրմի տունը մտնելու պատճառն եր բամբասել Հազարխան խաթունի աղջկան, վոր զրույց կար թե պետք եր նշանվեր Մեմիք հանրմի քրոջը ամուսնու քրոջը թոռանը հետ։

— Գիտե՞ս, Մեմիք հանրմ, սկսում եր պառավը, իմ գործս չե թեև, բայց վորովհետև յես քեզ շատ կը հավնիմ՝ կուզեմ վոր ձեր տունը լավ հարս գա։ Յերեկ բաղնիքն եյի և, ինչպես յեղավ, մտա Հազարխան խաթունի ողան, և ինչ տեսնամ — աղջրկան ճովները (սրունքները) դեզ կը քսեր, ո՞վ գիտե, ըսի մտքիս մեջ, ինչ հիվանդություն ունի, մտմտացի թե Մեմիք հանրմը սախատ պիտի բերե իր տունը։

Մեմիք հանրմի տունը չպետք եր գար հարսը։ Մեմիք հանրմը ամուսնու քրոջը թոռանը հետ վորևե կապ չուներ, բայց Մեմիք հանրմի համար ել այդ խոսակցությունը քաղցր եր, վորովհետև Սարգիսին (իւր ամուսնու քրոջը թոռը) ամուսնացնելու մտադրություն կար, բայց Մեմիք հանրմին «չան տեղ» չեյին դրել և իրեն վոչինչ չեյին հարցրել։ Հորաքրոջս խոսակցության նյութը հափից դուրս շահադրդեց նրան և աճեցրեց նրա անտեղի հետաքրքրությունը։ Սրունքներին դեզ գործածել բաղնիքում... ու-

րեմն անպայման մի ջղային անբուժելի հիվանդություն գոյություն ունի։ Մեմիք հանրմը, առանց հորաքրոջս ճամբու դնելու, շալը քաշեց գլխին, վորպեսզի գնա և գեթ Սարգիսին հայտնի իր «անձնական քննության» արդյունքը։ Հորաքույրս կազ-կազ վաղեց նրա յետևից մինչև դուրսի դուռը և իբր վերջին խոսք՝ ասաց.

— Աղջիկ յեղած ատենս իմ ճովներս ըլ այդպես եյին, ատոր համար այս հալին ընկա։

Ուրիշ ժամանակ ասում եր, վոր իր սրունքներին ցավը վերջեն ժառանգած ցավ եր, բայց այս պարագային իր խոսքի — բամբասանքի — կշիռը պահելու համար իր կաղության պատճառները տարավ և կապեց մինչև աղջիկության շրջանին։

Այս յերկու տներից հետո՝ նա կարգով մըտնում եր զանազան ուրիշ տներ իր «տեսածները» իրենց տեղերը հասցնելու։ Որինակ՝ մեկի համար ասում եր.

— Յերեսը տեղն ե, բայց մարմինը չորցած ե, իմ մարմինս քեզի որինակ։

Իր կմախքը որինակ եր բերում 17—18 տարեկան մի աղջկա մարմնին, վոր յեթե դադարում ել լիներ, ավելի թարմություն ուներ քան հորաքույրս իր կենդանությանը։

Մի ուրիշ աղջկա համար ասում եր.

— Մարմնին վրա տղամարդու պես մազ ունի, ինչ աղջիկ ե վոր...

Այս բոլորը բաղնիսից դուրս, բայց նա յերբեմն վողբերգություններ եր խաղում՝ բաղնիսի ներսում:

Շատ լավ եմ հիշում — մի ուր բաղնիսի դուրսի բնդհանուր սրահից մի ծանոթ կին մեր սենյակը յեկավ և մայրիկից խնդրեց մեր ջրից ոգտվել: Մայրիկս ուրախությամբ արտոնեց և ասաց.

— Խնդրելու պետք չկա, Ողաբեր հանրմ, հրամեցեք:

Մայրիկս ասաց և գնաց դուրս մի քիչ ցուրտ ոգ չնչելու: Հորաքույրս ներս յեկավ և տեսավ վոր Ողաբեր հանրմը լվացվում ե:

— Մեր սենյակեն դուրս գնա, հրամայեց նա:

— Վարդեր խաթուն, ասաց Ողաբեր հանրմը, խանրմը արդեն հրաման տվեր ե:

— Խանրմ մանրմ չեմ ճանչնար, գնա դուրս, կրկին հրամայեց մեր պառավը:

Ողաբերը զայրացավ: Սա ել այնպես մեղմ կանանցից չեր: Յերկուքը սկսեցին իրար խոսքեր կանչել, գնա — չեմ գնա — դուն վոր շունն ես — հալա կը խոսիս — գիտան իրար: Ողաբերի ազգականները հավաքվեցին մեր սենյակը, յերկու կողմի տաքության աստիճանները իրենց սահմանները անց կացան և բաց արվեց վողբերգության վարագույրը: Ողաբերը և իր մեկ յեր-

կու ազգականները վար առին իրենց յեվայու-
թյունը ծածկող շորերը, բաղնիսի կողիտ թա-
սերը վաթաթեցին շորերի մեջ և հորաքրոջս
ձգեցին սենյակի մեջտեղում և տուր թե կտաս:
Պարզվեց մի անհունապես ազեղ տեսարան —
ճարպոտ կանանց ծիծերը կատաղած շան զուխ-
ների նման սկսեցին վեր վար յելլել և իջնել,
մեկի վրտերը սլլացին և ամբողջ հաստիովը և
մսերովը զարնվեց սալին և ելի վրտի կանգնեց
ավելի կատաղած: Հորաքույրս թասի հարված-
ներին պատասխանում եր իր փոքրիկ աթոռով,
վորը վերջին անգամ, հուսահատած, նետեց
Ողաբերին, ճեղքեց նրա ծիծերից մեկը, բայց
ինքն ել փռվեց գետին և ուշաթափվեց: Քույրերս
վախեցած արդեն վստեղ ելին և լուր տվել մայ-
րիկիս, վոր հագլիվ հասավ և դադարեցրեց կռիվը,
քաշեց վարագույրը: Իմ ձեռքիցս բռնեց մայ-
րիկս, բերեց դուրս, հագվեցրեց և պառավրեց
գնալ անմիջապես տուն և ասել մեր ծառային,
վոր եշը բերի և հորաքրոջը տուն տանի: Մին-
չև յես իշուն հետ բաղնիս վերադարձա, բոլորն
եկ հագվել ելին, մայրիկս ախուր եր, իսկ հորա-
քույրս աչքերը փակած, բերանը բաց արած,
ատամները ցցած, պառկել եր փոքրիկ գորգի
վրա և հագլիվ կարողանում եր անքալ:

Յերկար տարիներ համբերություն ունենալուց հետո՝ հորս համբերությունը վերջ եր դառնում— անկարելի եր հանդուրժել հորաքրոջն անբեկալության մեր տան մեջ:

Հայրս մի որ տանը հաղորդեց իր վերջնական վորոշումներից մեկը— Վարդերը դուրս պետք ե գտ մեր տնից: Հայրս չորս սենյակնոց մի տուն եր վարձել և ուղղում եր, վոր հորաքույրս գնա և այնտեղ բնակի իր համար: Մայրս նախ ընդդիմացավ:

— Ատքան տարի քաշեր ենք, հիմա չպիտի քաշենք, ասաց մայրիկս:

Բայց հորս վորոշումը վորոշում եր:

— Յես վոր մինչև հիմա այդ կնիկը կը պահեյի՝ այն աղու խաթեր համար եր, մինչև կոկորդս յեկեր հասեր ե, համբերանք չմնաց, դուրս պիտի յելլա, դուրս, չեմ ուզեր, մազերս ճերմկեցուց:

Այն աղան հորաքրոջն վորդի Սաշերն եր: Սաշերը դպրոցում ամենից ուշիմ և աջող աշակերտն եր: Յերը հայկական ծխականը ավարտեց, հայրս նրան ուղարկեց թրքական Պետական բարձրագույն վարժարան — Իտտուրեն — և դրանից ել հետո ուղարկեց Պոլիս, բժշկական վարժարան: Հորս խոսքին վրա ուրիշ խոսք գնել

անկարելի եր, հետևաբար մայրս թույլ տվեց, վոր հայրս կանչի հորաքույրին և հաղորդի իր վորոշումը, միայն մայրս գալիք պատասխանատվությունից խուսափելու համար՝ Պիղատոսի պես ձեռքերը լվաց և դուրս յեկավ:

— Վերջեն վոր զղջաս, յես մեջը բաժին չունիմ, ասաց մայրիկս հայրիկիս, դուրս յելլան հետո՝ այնպիսի բաներ ընե, այնպիսի ոյիններ խաղա, վոր տեսնես:

Բայց հայրս կանչեց իր հարազատ քրոջը և շաա կարուկ կերպով ասաց.

— Յերեսուն տարի ե ինձի հետ ես, առջ ջահել եյիր, մենակ չեյիր կրնար ապրիլ բայց հիմա աարիքդ առեր ես, մարդ թելիդ չի կրնար դպչիլ, պետք ե իմ տունես յելլաս և առանձին բնակիս, յես քեդի համար տուն եմ... հայրս չի կարողացավ խաւքը վերջացնել, հորաքույրս արձակեց մի այնպիսի ահուկի ճիշ, վոր կարծես յերեսուն տարուց ի վեր պահեստի դրած լիներ: Այս ահուկի ճշից մեր հարեանները վազեցին ներս, կարծելով, վոր մի արտակարգ բան ե պատահել մեր տան մեջ: Մայրս սենյակից դուրս եր: Նա՝ վոր ամենափոքրիկ աղմուկից ցնցվում եր՝ վոշինչ չզգաց, վորովհետեւ ըստ պատում եր դրան:

Հայրս այլայլվեց, մինչև անգամ չկարողա-

ցավ խոսել, մի մարդ, վոր քաղաքում կատաղածի համբավ եր վայելում:

Մայրս մի քանի սուտերով հարևաններին ճամբու գցեց թե՛ հորքորը լսել ե, վոր Սաչերը Սև Ծովու մեջ խեղդվել ե: Թեև բոլոր հարեւանները լսել եյին, վոր Սաչերի Պոլիս հասնելուն՝ հեռագիր եր ստացվել: Հորաքույրս վոչինչ չկարողացավ ասել, վոչ մի լուսաբանություն չեր կարող տալ, վորովհետև ուշաթափվել եր: Ավելի լավ եր սուտ պատճառներ տալին, քան թույլ տար, վոր էր ուշաթափվելու Արվեստը տապալվեր՝ քանի վոր վերջերս մոտայից ընկել եր այդ:

Ուշաթափվել... ահա հորաքրոջս ուժեղ գեներըից մեկը: Տարիներ առաջ տան բոլոր անդամները վախենում եյին հորաքրոջ ^ս ուշաթափվելուց — բժիշկ, դեղ, սառը ջուր, բթին ուռիներ — բայց վերջի վերջո իմացվեց նրա Ուշաթափվելու Արվեստը:

Յերեսուն տարի առավ, ասում եր խեղճ մայրիկս, վոր հասկացա թե՛ սուտ կը մարի:

Ճչից բավականին հետո զարթնեց հորաքույրս, բայց մինչև իրիկուն չգաղբեց լաց լինելուց:

Յերկրորդ օրը հայրս խոստովանվեց իր անգործությունը.

— Յեթե դուրս գա տունեն՝ ինձ ալամին

առջև խաղք ու խայտառակ կընե, Մարգարիտ, ասաց հայրիկս:

— Պետք ե տանենք մինչև յետքը, պատասխանեց մայրիկս, այդ կնիկը մեր տան խարդան ե (սգուսվը), քանի քչեա խարդան, այնքան հար խաբարներ կը բերե.

— Աղջիկ, հարց տվեց հայրիկս, մինչև յետքը վոր կըսես, այդ մինչև յետքը յե՞րբ ե, այս կնիկը բոլորիս գլուխը կուտե.

— Թո՛ղ մեք գլուխը ուտե, բայց վոչ քուկըդ, պատասխանեց հորս կինը:

— Իմ ու քուկիդ խնդիր չկա, յես կուզեմ, վոր կատվին գլուխն անգամ չուտե, բայց բոլորիս ալ պիտի ուտե . . . վերջացրեց հայրիկս: Հորաքույրս քնաց մեր տանը:

7

Հայրս մի ազգական ուներ, վորի անունն եր Հաջի Մայր: Մենք բոլորս ել Հաջի Մայր ելինք ասում այն քաղցր պառավին, վորի ներկայությունը վորեւե տան մեջ խաղաղություն եր: Մի պայծառ, ալեգարգ պառավ, վորի ձեռքերը շուշանի սպիտակություն ունեյին, վորի մոտենալիս՝ նոր լվացված և արգուկված ճերմակեղենի մաքուր բույր եր գալիս, նիհար, բայց վոչ վոսկրուտ: Նա մեզ միշտ պատմում եր

Յերուսաղեմ քաղաքի պատմությունները, ուր այցելել եր իբրև ուխտավոր, մի տասնյակ տարի առաջ: Նա ունեւր մի կարմիր մարջանից խաչ, մեջտեղում մի փոքրիկ ապակյա ծակ, վորի մեջ նայելիս յերևում եր Քրիստոսի խաչելության պատկերը: Այդ պատկերը — ասեղի ծակի չափ փոքրիկ ծակից յերեցած — իմ մանկական մտքիս վրա ավելի մեծ տպավորություն եր թողել քան հետագայի իմ տեսած սինեմաները, ռադիոֆոնները և ուրիշ գիտական հրաշալիքներ: Յես Յերուսաղեմի մասին միայն մի բան գիտեյի: Յերբ յերկրաշարժը որորում եր մեր տները՝ ամեն մարդ պոռում եր — Սյունն երուսաղմա՝ — յես, կարծում եյի, թե Յերուսաղեմի մեջ մի սյուն կա, վոր յերկրից մինչև յերկինքը յերկարած ե և այդ սյունն ե, վոր կարող ե հանդարտեցնել յերկրի կատաղությունը: Այդ խաչի պատկերը ուրիշ հորիզոններ բացավ իմ աչքիս, միշտ ել փրնտրում եյի Յերուսաղեմի սյունը և Քրիստոսի խաչելությունը: Հաջի Մայրը իմ մոքում միշտ կապվել եր խաչելության և այդ սյունի հետ և միշտ մտածում եյի, թե ինչպես այդ խորին բարի պառավը կարող եր կապ ունենալ խաչելության գործիքի և այդ վիթխարի սյունի հետ:

Մի որ Հաջի Մայրը ելի մեզ մոտ եր և

խոսք կար, վոր նա պիտի հեռանար մեր քաղաքից: Հայրս յերկար խորհրդակցության նըստեց նրա հետ:

Հայրս համոզում եր Հաջի Մորը, վոր հորաքրոջս հետը տանի Պոլիս:

— Յես կը վախնամ այդ կնիկեն, ասում եր Հաջի Մայրը, ճամբան գլխուս ոյին կը բերե:

— Ձե, առարկում եր հայրս, դուն գիտես, վոր քեզմե կը քաշվի:

— Նա միայն Աստուծոմե կը քաշվի, մարդոցմե քաշվիլ չունի, պնդում եր Հաջի Մայրը: Վերջապես հայրս աջողեց Հաջի Մորը համոզել, վոր հորաքրոջս հետը տանի:

Հիմա հարց եր ծագում թե ինչ կերպով կարելի պիտի լիներ հորաքրոջս համոզել գնալու: Հայրս մի քանի որեր ծանր մտածելուց հետո՝ իր մոտ կանչեց իր քրոջը և ասաց.

— Տղադ քեզ Պոլսեն ուզեր ե, պիտի ղրկեմ վոր յերթաս տեսնաս:

Այս խոսքը դառավ մի նոր և ահավոր ցավ: Հորաքույրս մեկնաբանեց, վոր խաչերը հիվանդ ե և դրա համար են ուղարկում: Մինչև մեկնելու որը գովեց ու լաց յեղավ, լաց յեղավ ու գովեց իր աղին՝ կարծես թե նրա դագաղը գրված լիներ իր առջև: Ամբողջ մեր ընտանիքը Հորի համբերությամբ համբերեց այն մեծ հույ-

սով, վոր վորքան լաց և շիվան, այնքան մեկնելու մտքի խորացում:

Ութը մարդ հագիվ կարողացավ հորաքրոջ տնից դուրս բերել և կառք նստեցնել, վոտները իրար եր զարնում լաց լինելով և ճչելով:

— Խաչերս, Խաչերս, քոռնայի, քեզ այս որին չի տեսնելի:

Հաջի Մայրը Պոլսում մի աղջիկ թող ուներ, վոր պատկերով նշանվել եր Յեգիպտոսում ապրող մի հարուստ վաճառականի հետ: Հաջի Մայրը գնում եր Պոլիս, վորպեսզի իր թուր տանի Յեգիպտոս և աժուսնացնի: Հորաքույրս պիտի մնար Պոլսում, Խաչերի մոտ:

Ճանապարհին հորաքույրս մի քանի կռիվ — ներ կը սարքի Հաջի Մոր հետ:

— Վա՛յ, դուն այսպես ըսիր, վա՛յ, դուն այնպես ըսիր:

— Վարդեր, աղաչում ե Հաջի Մայրը, սիրտդ հանգիստ պահե, ծով պիտի անցնենք, Աստուծո բարկությունը մի հրավիրեր մեր վրա:

— Շիտակ բանին Աստված չի բարկանար, պատասխանում ե հորաքույրս:

Մենք լսեցինք, վոր Պոլսում Խաչերը մի կերպ աջողացնում ե իր մորը ճանապարհ գնել Հաջի Մորը և նրա թուռնը հետ դեպի Յեգիպտոս: Թե ինչպես եր յեղել, վոր այդ կռիվներից

հետո Հաջի Մայրը համաձայնվել եր — յես չգիտեմ:

Հորաքրոջս մեր տնից դուրս գալուց հետո՝ մեծ քրոջս բաղդը ժպտաց: Նրա բաղդը սկսեց վարդի կոկոնի նման բացվել: Քույրս 17 տարեկան եր, սիրուն, սև աչքերով և հասակով: Ըստ մեր Խարբերդի սովորության նա պետք եր բերնի ծամոց դառնար արդեն յերկու տարուց ի վեր: Պետք եր վոր մի քանի անգամ հարսնության ուղեյին նրան, ծնողները մերժեյին, պետք եր վողջ քաղաքում խոսքի և զրույցի առարկա դառնար, բայց վորի՞ բերնին եր ընկել մոտենալ մեր տանը և աղջիկ ուղեր — հորաքույրս անմի՛միջապես պիտի լիներ իր դերում, գործի վրա և անպայման խանգարեր: Յեթե մինչև անգամ չի խանգարեր, այնուամենայնիվ այդ եր զրսի տպավորությունը:

Հորաքույրս գեռեա Սև Ծովու վրա եր, յերբ մեծ քրոջս նշանեցինք, մի տարի հետո ամուսնացնելու յերկուստեք խոստումներով: Քույրս — զարմանալի չե — դառավ հետաքրքրության առարկա նշանվելուց հետո: Ամեն ներս մանելուն և դուրս գնալուն, յեկեղեցի կամ բաղնիս հաճախելուն՝ նրա մասին մանրամասն պատմություններ եյին պատվում քաղաքում: Հորսե մորս՝ նրան տալիք դրամոթիտի մասին չիմացածը՝ քաղաքը իմանում եր: Առասպելներ եյին հյուսվում

նրա դրամոսթիտի շուրջը: Դրամոսթիտի չափերը այնքան ելին բարձրացվում, վոր մոտավորապես գալիս եր հավասարվելու հորս ունեցած հարստության:

Հորաքույրս այլևս չկար, մայրն դառել եր մեր տան իրական և տիրական տիրուհին, մանավանդ աղջիկները մայրը:

Ուղղադ եր մեր տան կյանքը, այնպես խաղաղ, ինչպես կապույտ ու անդորը՝ յերկինքը մեր ամառներին: Առաջին անգամն ելինք տեսնում, վոր մայրս լաց չի լինում, տան մեջ անհավսթյուններ չկան, բամբասանքները դադրեցան, ագռավը, սև և անողոք ագռավը, չեր կանգ առնում մեր կտրի քիվերի վրա, մեր տան պատերը մի ժպտուն լռություն ելին պահում:

Հորաքրոջս մեկնելուց վեց ամիս հետո լսեցինք, վոր Յեզիպտոսում մեռել ե Հաջի Մայրը, վորովհետև իր թոռը մերժել եր ամուսնանալ իր նշանածի հետ հորաքրոջս թելադրությամբ և փախել եր Փարիզ և ամուսնացել մի ուրիշի հետ: Այս դեպքից հետո Հաջի Մայրը կաթվածք եր արել և մեռել: Իսկ Հաջի Մոր մահից հետո հորաքույրս յեկավ, բոբոս, կանգնեց... մեր տանը դրան առաջ:

Նա ելի վերադարձավ մեր առաստաղի տակ իր հետ բերելով զոբշ և սպառնական ամպեր: Մեր յերկինքը ելի մթնեց — կարկուտի նշան կար:

Անպայման մեր տանը պիտի պատահեր մի անեղ և մուխ բան:

Մի աշունի ցուրտ որ, մայրս վերադառնալով պարտեզից, տժգունած և ալալած, իր ջինջ աչքերում մի քանի կաթիլ արցունքով, վողբազին ասաց.

— Յերեք սև ագռավ մեկանց կը կանչեն մեր կտրի վրա, և չի կարողացավ գուշակություն անել:

Յերեկոյան հայրիկս սովորական ժամից ավելի շուտ տուն յեկավ և անմիջապես մտավ անկողին:

— Մարգարիտ, ասաց նա մորս, թուլացած և տժգունած, հիվանդ եմ, սիրտս կը ցավի:

Հայրս այդ որվանից վտաքի չկանգնեց, անկողնում հիվանդ մնաց մինչև կադանդի կես գիշերը:

Հորս հուղարկավորությունը տեղի ունեցավ այն նոր Տարվա ցուրտ առավոտը:

Տեղի եր ունեցել անեղ բան — հայրիկս չկար:

Հորաքույրս գտավ իր անխորտակելի պարանը վրան խաղալու, սլար գալու: Հայրիկիս վախը չկար, իսկ տան մյուս անդամներն ել

հորս մահվան վշտով եյին տարվել: Նրա առաջին գործը յեղավ ընկնել մեր նոր փեսայի յետեից, վորին ամուսնությունը արդեն մոտ էր: Հորաքույրս վորեւե պատճառ չուներ մեր փեսային թշնամի լինելու, իսկ քույրս էլ խենդի նման սիրում էր իր նշանածին և փոխադարձաբար:

— Առանց ինձ նշանեն, ինձ մարդու տեղ չգնեն, յես այս տան մեջ վնչ աղախին եմ և վնչ ըլ շուն, մտածում եր հորաքույրս — ավելի ճիշտ՝ դավադրում:

Առաջին գործը յեղավ մորս միաքը պղտորել, բայց չոգնեց, հետո մեծ յեղբորս զրգուեց փեսայի դեմ և պատճառ յեղավ մի շարք անհատ և անհարկի կռիվներ, մինչև անգամ ապտակ, ամաններ իրար գլխի, և այլն:

— Հակոբ, գառնուկս, գաղտնի փափսում եր հորաքույրս մեծ յեղբորս տկանջին, փեսագ ասղին անդին, գլխեն դուրս խոսեք ե, վոր իբր թե դուն չես կրնար հորդ տեղը բռնել, շուայլ ես, պատիվ չես բերեր տանը, թե հորդ հին բարեկամները կամաց կամաց կը հեռանան և փուշ տերու հետ գործ ունիս:

Յեղբորս միամտությունը և հորաքրոջս ինտրիգի աշոդությունը հասան մինչև այն աստիճանին, վոր մի որ յեղբայրս դուրս վանեց տընից մեր փեսային:

Քույրս լաց յեղավ, մայրս — զգայնություն

նից — հիվանդացավ, մենք էլ սկսանք չսիրել փեսային, վոր «պատճառ» եր յեղել մեր տան վրա թափած նոր կրակե կարկուտին: Փեսան հանդարտաբարո ընավորությամբ մի յերիտասարդ եր և չկարողացավ ավելի ճիգ և կամք հանդես բերել:

— Հերիք ե, ասում եր վշտագին մայրիկս հորաքրոջս, հերիք ե սև սատանի դեր կատարես այս տան մեջ, ի՞նչ ունիս աղջկանս մոտ, վոր չես կրնար յետ առնել:

— Յես ի՞նչ բան ունիմ, պատասխանում եր հորաքույրս, իսկառ աղադ ե ընողը, ամեն բան բերեք, վերջեն յելեք և իմ վրաս նետեցեք հանցանքը, Աստուծո ահեն չեք վախնար, շատ ըլ մի գուրգուրար փեսայիդ վրա, չգտնվելիք չեր, մեր վոտը թող պագնեն ու մեր աղջիկը առնեն:

Մայրիկս, ինչպես յերեսուն տարի, այս անգամ էլ լուեց առիթ շտալու համար նրան տվելի սատանայական մեքենայություններ, բայց մեր տան փեսայի հետ կռիվները այնքան հաճախակի դուռան, վոր փեսան ստիպվեց իր տված նշանը յետ պահանջել: Նշանը տկամա յետ ուղարկվեց, բայց խեղճ յերիտասարդը վըշտից հիվանդացավ, ուժառույժաց և մի որ էլ մեռավ: Քույրս, աներեմակայելի ջանքերի շնորհիվ — Յեվրոպա, ամառանոց և ջերմուկներ — հագրիվ փրկվեց մահվան վտանգից:

Մինչև հիմա ել հիշում յեմ մեր ժամանակավոր փեսային, շատ սիրուն դեմքով և կազմվածքով, բարի և հիմար:

Խեղճ տղան քաշվում էր իր սերը պաշտպանելուց:

9

Յեգիպտոսի վրայով՝ Ամերիկայից՝ մեր քաղաքը հասավ մի մարդ, վոր աչքի զարնվեց միայն այն բանի համար, վոր առջևի առաջնորդի յերկուսը վոսկուց եյին շինված և ապա ասում եյին, վոր շատ հարուստ է: Այս մարդը Խարբերդցի էր, բայց նրան միայն ծերունիներն եյին հիշում:

Ջինջիլյան եֆենդի — այս էր նրա ազգանունը:

Հորաքույրս Յեգիպտոսում պատահել էր այս վոսկե առաջնորդով պարոնին և խոստացել էր — Յերկիր վերադարձին — ցույց տալ իր յեղբոր աղջիկը:

Ահա թե ինչպես Ջինջիլյան եֆենդին մուտք գործեց մեր տունը և ել դուրս չեկավ:

Թե հորաքույրս ինչպես և վորպիսի աշուղությամբ տարավ թիլալ կնիկի այս գործը — դժվար թե յես կարողանամ պատմել այստեղ

մանրամասնորեն և՛ ճշգրտորեն, վորովհետև այս պատմությունը հորաքույրս ամենածածուկ, մութ և լռին գործերից մեկն է:

— Ձեմ գիտեր թե աղջիկդ պահես պահես՝ վորին պիտի տաս, ասում էր մորս, բոլորն ըլկը խոսին, վոր թոքախտավոր է, բարակ ցավ ունի, և ինչեր, մեյ մը ականջդ դուրս ըրե՛ և լսե՛, թթուն պիտի դնես:

— Բայց շատ տարիք ունի, ինծմե մեծ է, պատասխանում էր մայրիկս վոսկի առաջնորդով մարդու համար, գլխուն վրա ճերմակ մագերու համրանքը չկա, աղջիկս ծերի՞ պիտի տամ:

— Ո՛հ, գլուխդ հողիմ, ասում էր հորաքույրս, բոլորը Ջինջիլյան մը կըսեն հինգ Ջինջիլյան ըլ պոկունքներեն կը կախվին, ինչ պատիվներ կուտա խալիսը աղջիկները անոր շալակը հանելու, բայց բաղդը տես, վոր իր վոտքովը ընկեր է մեր դուռը:

Վերջապես հորաքույրս բոլորին համայայնացրեց:

Մինչև ամուսնություն՝ մի կերպ մենք նոր փեսային տարինք, բայց ամուսնությունից հետո՝ մեծ յեղբայրս մտավ իր դերում, վորովհետև փեսան դուրս յեկավ իր գերից:

Ջինջիլյան եֆենդին սկսեց յեղբորս անձնական գործերին խառնվել: Յեղբայրս անցել էր հորս

տեղը և չեր տանում, վոր վորհե մեկը միջամտեր իր խելքին:

Մենք մի մեծ պարտեզ ունեյինք քաղաքից 5 քիչ դուրս, վոր չորս բոլորը փշենիներով ցանկապատ ունեւ: Մեծ յեղբայրս ցանկացավ ցանկապատի տեղ աղյուսով պատ կանգնեցնել: Շատերը յեղբորս խորհուրդ տվին չանել այդ, վորովհետև ծախսը շատ է և չարժե:

— Գառնուկս, մոռցիր, վոր յերթա, խրատում եր մեր արևոր ազգականներից մեկը:

— Տղաս, մի ըներ, ասում եր մայրս:

— Պիտի ըներմ, մեկ անգամ խոսքը բերնես թուեր ե—պիտի կատարվի, համարում եր յեղբայրս:

Մի յերեկո Զինջիլյան եֆենդին մեր տանն եր—ընթրիքի: Ճաշի ժամանակ ելի, ինչպես միշտ, խոսքը բացվեց պատի մասին: Վերջին յերկու ամիսների ընթացքին արդեն մեր տան մեջ պատի խոսակցությունից դուրս ուրիշ խոսակցություն զրեթե չկար: Մի շարք համոզիչ խոսքեր ասվելուց հետո՝ յերը յեղբայրս շարունակեց պնդել պատը կանգնեցնելու մասին՝ փեսան սկսեց բղավել:

— Առնվազն սարսախսություն ե, հիմար...

Զինջիլյան եֆենդին գեռես չեր լրացրել իր խոսքը, յեղբայրս իր առաջ գրած կանաչ լոբու ամանը առավ և խփեց փեսայի վոսկե

ատամներին: Բոլորս ել սեղանից թռանք, քրոջս սիրտը գնաց, մայրս դայրացավ, վոր փեսան խոսքի խառնվեց և վիրավորեց յեղբորս, հորաքույրս փախավ դուրս, իսկ փեսան և յեղբայրս ընկան իրար կոկորդի: Վոչ վոք չկար, վոր բաժաներ, յերկուքն ել սպասում եյին, վոր մեկը միջամտի: Վերջիվերջո մայրս հրամայեց:

— Հակոբ, բավական ե:

Հակոբը բաց թողեց փեսայի վիզը:

Յերեք որ հետո պատը սկսեց կառուցվել, բայց մեր տան և Զինջիլյան եֆենդու միջև պատի խնդիրը միշտ ֆնաց դաժան խնդիր:

Չորաքույրս շատ աշխատեց փեսան նորից մեր տուն բերել, բայց այդ նրան յերբեք չաջողվեց:

10

Չորս մահվանից մի քանի տարիներ անցել եյին, մենք արդեն բավականին մեծացել եյինք՝ յերը մեր տան մոտիկ ազգականներ խորհուրդ տվին բաժանել հորենական ժառանգը, վոր տարիներ հետո «մութ կողմեր» չֆնան:

— Ինչուս պետք խառնակ բան, ասաց մեր մեծ հայրը—մորս հայրը—աս՝ իմս, աս՝ քուկդ, նորեն յեղբայր ու քույր, արյունը ջուր չի դառնար:

— Մաքուր հաշիվը աղեկ բան է, ասաց ուրիշ մի ազնվաշուք ազգական, ինչ պետք կա տարիներ հետո կովի և ծեծիվի, քանի վոր հիմա ամեն բան մեջտեղն է, մեկ՝ քեզ, մեկ՝ անոր, մեկ՝ մյուսին, մեկ ըլ՝ մյուսին, խնդիրը կը վերջանա:

Մայրս, յեղբայրներս և քույրերս համաձայնվեցին և ժառանգի բաժանման գործը սկսվեց և ընթանում էր շատ խաղաղ, յերբ, հանկարծ, հորաքույրս կախվեց մեջտեղում:

— Յերեսուն տարի է յես այս տան մեջ կաշխատեմ, առանց ինծի չեք կրնար ասեղ մը իսկ բաժնել, հայտարարեց նա:

Մյուս առավոտ մենք լսեցինք, վոր նախքան այդ հայտարարութունը—զարմանալի էր, վոր մինչև այդ լռել էր—գնացել և փաստաբանների հետ խորհրդակցել էր, դուել էր մի քանի պնակալեզներ, վորոնք պիտի ջանային մի բան կորզել մեզանից:

Մեծ յեղբայրս նախ կանչեց իր մոտը հորաքրոջ և հորդորեց, վորպէզի այդ սիրուց հրաժարվի:

— Հրաժարվիր այդ խելքից, ասաց յեղբայրս, յեթե վոչ քեզ ըլ կը ձգեմ փեսա Զինշիլյանի որին:

— Իմ արյանս իրավունքն է, պատասխանեց հորաքույրս:

— Քու արյանդ մեջը... հարեց մեծ յեղբայրս և կատաղեց:

Վեր, վար, — հարևանները ելի հավաքվեցին:

— Կուգեմ, իմ բաժինս կուգեմ, իմ հարսգատ յեղբորս մալն է, ձեռն եր պառավը:

— Դուն վոր ասեղ մը առի՞ր այս տեղեն՝ ընը՝, պատասխանում էր յեղբայրս և հինգ մասներով բռնում բեխը և ցույց տալիս:

Առաջին տեղամ լինելով հորաքույրս չուշաթափվեց: Վերջին գործն էր, վոր մեզ հետ ունենում էր և ուշաթափվելով գործը զլուխ չէր գա:

Մի քանի որ հետո, ահավոր լացուկոծի մեջ, հորաքույրս դուրս էր գնում մեր տնից պեխական միջոցներով և ծառաները դուրս ելին բերում իր պատմական ընկույզե մեծ սնդուկը:

1916 թ. Թիֆլիս.



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0333301

31343

ԳԻՆԸ 25 ԿՈՊ.